

»SOCIALISTIČNA« GOSPODARSKA DIPLOMACIJA: DEJAVNOST SOCIALISTIČNE REPUBLIKE SLOVENIJE NA PODROČJU MEDNARODNIH EKONOMSKIH ODNOSOV 1974–1980

Jure RAMŠAK

Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Garibaldijska 1, 6000 Koper, Slovenija
e-mail: jure.ramsak@zrs.upr.si

IZVLEČEK

Članek se posveča ekonomski plati mednarodnih odnosov, ki jih je SR Slovenija gojila po sprejetju nove jugoslovanske ustave leta 1974. Upoštevajoč dejstvo, da so bili formalni nosilec mednarodnega sodelovanja podjetja in samoupravna telesa, ugotavlja, na kakšen način je vladajoča politika definirala in dosegala uresničevanje ekonomskega interesa republike v tujini. Pri tem je v središču pozornosti vprašanje, kako so značilnosti notranjepolitičnega razvoja in splošna situacija v svetu vplivale na orientacijo republiške gospodarske politike. Predstavljeni so različni načini spodbujanja mednarodnega sodelovanja (s sosednjimi državami, EGS in EFTO, ZDA in državami v razvoju). Na podlagi analize izbranih primerov avtor prikaže, kakšna je bila konkretna vloga republiškega vodstva in gospodarskih predstavnikov v tujini pri vzpostavljanju novih oblik gospodarskega sodelovanja in na kakšen način so se pri tem prepletali politični in gospodarski interesi.

Ključne besede: mednarodni odnosi, gospodarska diplomacija, paradiplomacija, SRS, zunanja trgovina

DIPLOMAZIA ECONOMICA »SOCIALISTA«: L'ATTIVITÀ DELLA REPUBBLICA SOCIALISTA DI SLOVENIA NEI RAPPORTI ECONOMICI INTERNAZIONALI 1974–1980

SINTESI

L'articolo è incentrato sugli aspetti economici internazionali intrattenuti dalla RS di Slovenia dopo l'approvazione della nuova costituzione jugoslava nel 1974. Partendo dal presupposto che i portatori formali delle relazioni internazionali erano soprattutto aziende e organi di autogestione, lo studio analizza le modalità usate dal potere politico per definire e realizzare gli interessi economici del paese all'estero. Al centro dell'analisi si pone la questione di come le peculiarità di sviluppo della politica interna e la situazione mondiale in generale influirono sull'orientamento della politica economica slovena. Vengono presentati diversi modi per l'incremento della cooperazione internazionale (con i paesi limitrofi, CEE, EFTA, Stati Uniti d'America e con i paesi in via di sviluppo). Sulla base di alcuni casi l'autore dimostra il ruolo concreto dell'élite politica ed economica nell'instaurare nuovi rapporti di collaborazione economica ed in quale modo si intrecciarono interessi politici e quelli economici.

Parole chiave: relazioni internazionali, diplomazia economica, paradiplomazia, Repubblica socialista di Slovenia, commercio estero

UVOD

Vodenje zunanje politike je vse od pojava modernih federalnih držav konec 18. stoletja v izključni pristojnosti zveznih oblasti (Petrič, 2010, 278). Tudi povojna Jugoslavija, za katero je bila značilna odločilna pobuda predsednika Tita pri določanju smeri zunanje politike (Pirjevec, 2011a; 2011b), dolgo ni odstopala od tega ustaljenega vzorca. Pristojnost federacije na področju zunanje politike je bila poudarjena v ustavah iz let 1946 in 1963, v ustavnem zakonu iz leta 1953, v ustavnih amandmajih iz leta 1971, pa tudi v ustavi iz leta 1974, ko je sicer prišlo do opredelitve vloge republik in avtonomnih pokrajin tudi na področju mednarodnih odnosov (Čačinovič, 1998, 15; Murko, 2004, 481).

V kolikor je govora o prisotnosti Socialistične republike Slovenije (SRS) na mednarodnem prizorišču pred letom 1991, se največkrat omenja primer čezmejnega povezovanja znotraj leta 1978 ustanovljene Delovne skupnosti Alpe-Jadran (Poropat, 1993; Nečak, 1998; Klabjan, 2013), medtem ko ostajajo druga področja, kjer se je udeleževal zunanje politični interes SRS, v večini primerov spregledana oz. se omenjajo le v posameznih študijah pregledne narave (Prinčič, 2006; Udovič, 2013). Razen knjig Iva Murka (2004) *Meje in odnosi s sosedomi* in Jožeta Šušmelja (2009) *Trpko sosodstvo o odnosih s Italijo*, kjer sta avtorja tudi na podlagi lastnih izkušenj spregovorila o urejanju različnih obmejnih problematik, skorajda ne razpolagamo z analizami mednarodnih odnosov SRS z regijami v sosednjih državah oz. s temi državami na splošno. Pregled slovensko-avstrijskih gospodarskih odnosov po drugi svetovni vojni podaja Jože Prinčič (2004), medtem ko v primeru Italije nekateri avtorji (Kosin, 2000; Lusa, 2001; Bajc, 2012) sicer pišejo o njenih političnih in ekonomskih interesih v slovenskem prostoru, vendar predvsem v kontekstu razpadanja Jugoslavije in osamosvajanja Slovenije. Izjema so Osimski sporazumi, sklenjeni med Italijo in SFRJ leta 1975, ki so bili deloma osvetljeni tudi z ekonomske plati, predvsem kar se tiče načrtovanega velikopoteznega obmejnega gospodarskega sodelovanja (Kolenc, 1977; Udina, 1979; Pirjevec et al., 2006; Škorjanec, 2006; 2006–2008; 2007; Bajc, 2014). V tem oziru so se avtorice in avtorji posvečali zlasti političnim in diplomatskim razsežnostim vprašanja prostocarinske cone na Krasu, ki bo zato izpuščeno iz nadaljnje obravnave.

Za mednarodno aktivnost subnacionalnih entitet, zlasti regionalnih oblasti, se je v začetku devetdesetih let uveljavil termin *paradiplomacija*, ki istočasno označuje paralelizem in subsidiarnost v odnosu do državne zunanje politike in obenem upošteva tako notranje politične faktorje kot mednarodni kontekst, v katerem se odvija ta dejavnost (Lecours, 2002, 92–93). Čeprav se koncept paradiplomacije uporablja predvsem pri preučevanju nastopov regionalnih oblasti v zahodnih državah od osemdesetih let dalje, ga lahko z nekaterimi omejitvami, ki izhajajo iz tedanje socialistične ureditve

z vodilno vlogo Zveze komunistov (ZK), apliciramo tudi na slovenski primer iz druge polovice sedemdesetih let. Seveda moramo pred očmi ohraniti dejstvo, da je bila v tedanjem, kot je tudi v sedanjem mednarodnem pravnem redu, subjekt zunanje politike še vedno država (Benko, 1997, 221). Aktivnost republik na zunanje političnem področju, ki se je začela z ustavnimi amandmaji leta 1971 in bila potrjena z ustavo leta 1974, gre razumeti kot poskus zadovoljevanja posebnih *interesov republike* znotraj generalne usmeritve zunanje politike SFRJ, kar je potekalo predvsem na način vplivanja na odločitve zvezne zunanje politike in z navezovanjem lastnih formalnih in neformalnih stikov v tujini. Pričujoči prispevek zato naslavlja odprt raziskovalni problem povezave med notranjepolitičnim razvojem (v SRS) in mednarodnim okoljem, v katerem je ta razvijala svojo raznovrstno dejavnost v kontekstu spreminjajočih se političnih, ekonomskih in družbenih razmer v sedemdesetih letih (cf. Calic, Neutatz, Obertreis, 2012, 27).

Izhajajoč iz predpostavke o tesni in v obe smeri učinkujoči povezavi med notranjepolitičnim in mednarodnim sistemom (Benko, 1997, 228), bom v članku prikazal bistvene faktorje, ki so v teh dveh okoljih pogojevali mednarodno aktivnost SRS. Na podlagi arhivskih virov bodo izpeljane ugotovitve, kako so nosilci oz., bolje rečeno, določevalci zunanje politične dejavnosti, v prvi vrsti novoustanovljena Republiški sekretariat za mednarodno sodelovanje (RSMS) in Republiški družbeni svet za mednarodne odnose (RSMO), v kontekstu spreminjajočih se svetovnih razmer identificirali posebne interese republike v tujini in zastavili njihovo uresničevanje. Pri tem bo posebna pozornost posvečena vprašanju, v kolikšni meri se je sledenje republiškim interesom, vključevalo ali izključevalo iz splošne usmeritve zunanje politike SFRJ ter na kakšen način so se republiške notranjepolitične in gospodarske dinamike (obračun s partijskim »liberalizmom«, obnavljanje industrijskega modela gospodarskega razvoja) odražale pri izvajanju zunanje politične dejavnosti.

MEDNARODNI IN NOTRANJEPOLITIČNI DEJAVNIKI
EKONOMSKE PARADIPLIOMACIJE SRS**Zahodno in vzhodnoevropsko soočenje
z globalno krizo**

Umik ameriškega denarnega kapitala iz proizvodnje in trgovanja na finančne trge v letih 1968–1973 je bil jasen znak, da se je dvajsetletno obdobje velike povojne materialne ekspanzije svetovnega gospodarstva, kakor tudi obdobje monetarne stabilnosti brettonwoodskega sistema, približevalo svojemu koncu (Arrighi, 2009, 65). Najhujši udarec ameriški in evropski proizvodnji je leta 1973 zadala naftna kriza po jomkipurski vojni, ki je početrila ceno tega ključnega energenta. Če k temu prištejemo še konkurenco novih industrijskih držav iz Azije, postane jasno, da se je evropska ekonomija, od katere

je bila v veliki meri soodvisna tudi Jugoslavija, znašla v obdobju omejene rasti in poudarjene nestabilnosti.

Čeprav se niti vodstva niti prebivalstvo vzhodnoevropskih socialističnih držav in Sovjetske zveze niso zavedali prelomnosti – Brežnjeva »dolga sedemdeseta leta« (1965–1982), so bila v tedanji perspektivi videti kot obdobje stabilnosti – so se v tem času začeli nezadržno kazati znaki krize socialistične modernosti na ekonomskem in drugih področjih (Calic, Neutatz, Obertreis, 2012). Prioriteti »prehodne kulture« socializma kot nekakšna vmesna stopnja na poti do komunizma, ki so jo vladajoči vzhodnoevropski režimi uveljavili v času po zlomu upov na reformo socializma leta 1968, sta bili predvsem ohranjanje lastnega oblastnega monopola in obstoječega socialnega sistema na prvem mestu, idealistični napor za doseganje končne utopije pa so prišli na vrsto šele v drugem planu (Johnson, 1970, 25). Z »novo družbeno pogodbo« so širokim množicam obljubili določen materialni status in zadovoljive socialne storitve v zameno za pristajanje na pravila obstoječega reda. Z naraščanjem osebne potrošnje se je tudi družbeni standard dvignil na najvišjo raven po drugi svetovni vojni, kar pa vseeno ni moglo prikriti vse večjega razkoraka med socialističnimi in kapitalističnimi ekonomijami, ki se je nato v kriznih osemdesetih letih pokazal v vsej svoji razsežnosti.

Ekonomske težave pa niso ustavile procesa zahodnoevropskega povezovanja, ampak so ga še pospešile. Nestabilnost razmerij ključnih evropskih valut do ameriškega dolarja in spoznanja, da blagostanja ni več mogoče dosežati zgolj na nacionalni ravni, so države članice Evropske gospodarske skupnosti (EGS), v prvi vrsti Francijo in Nemčijo, prepričale v nujnost monentarnega koordiniranja, ki se je izrazilo v ustanovitvi Evropskega monetarnega sistema leta 1979 (Judt, 2007, 529). Vplivom strukturne krize industrijskega sektorja in naraščajoči konkurenci visokotehnoloških izdelkov iz ZDA in Azije so se evropske države skušale najprej izogniti na protekcionistični način, s povečevanjem uvoznih dajatev, kasneje pa so vse bolj stopile na pot globalizacije. Državni intervencionizem je zamenjala deregulacija in privatizacija, zaostanek pri razvoju tehnološko visoko razvitih produktov pa so začeli nadomeščati z visokimi vlaganji tako znotraj korporacij kot s strani EGS (Berendt, 2008, 284–285). Medtem ko so se zahodnoevropske države spričo naraščajočih proračunskih primanjkljajev pričele odpovedovati do tedaj prevladujoči keynesjanski ekonomski politiki, so vzhodnoevropske države (zlasti Poljska in Jugoslavija) posegle po ugodnih tujih kreditih in sprožile obsežne programe večinoma nerentabilnih investicij (Calic, 2012, 85). EGS je medtem skušala povečati kohezivnost med bolj in manj razvitimi regijami s ciljno naravnano regionalno politiko, ki je odgovarjala na vse bolj izpostavljeno zahtevo po

spremembi klasičnega odnosa med centrom in periferijo ter po upoštevanju lokalnih avtonomij. Z ustanovitvijo Evropskega regionalnega razvojnega sklada leta 1975 je EGS dobila mehanizem za neposredno odgovarjanje na infrastrukturne in druge potrebe lokalnega prebivalstva, za katere centralne vlade niso imele dovolj posluha (Judt, 2007, 531). S tem je bil postavljen model za financiranje regionalnih projektov mimo proračunskih virov centralnih vlad, katerega prednosti je kmalu spoznalo tudi tedanje slovensko politično vodstvo.

Iz gospodarske reforme v stabilizacijo

Nevšečnosti, ki jih je na socialnem področju povzročila velika gospodarska reforma iz leta 1965, so v drugi polovici šestdesetih let povzročile postopen umik od ciljev liberalizacije jugoslovanske ekonomije. Interes za povečanje gospodarske rasti, predvsem pa interes za povečevanje zaposlenosti in reševanje socialnih problemov so dobili prednost pred zagotavljanjem stabilnih gospodarskih gibanj (Prinčič, Borak, 2006, 137). Na mesto politično tvegane uvajanja tržnih principov je stopila stabilizacija, ki je s svojimi administrativnimi restriktivnimi ukrepi imela le kratkoročni učinek. V času po političnem obračunu s predsednikom izvršnega sveta Skupščine SRS Stanetom Kavčičem leta 1972 so v vodilnih partijskih krogih sprožili »razredni« obračun z »odtujenimi centri družbene moči« (banke, zavarovalnice, trgovska podjetja), katerih vodilne kadre so obtoževali raznih malverzacij, ki da jih je omogočila Kavčičeva vlada s kreditno-monetarnim, deviznim, carinskim, zunanjetrgovinskim in davčnim sistemom ter odsotnostjo nadzora (Ramšak, 2011, 522). Odstranitev ali premestitev na nižja delovna mesta okrog 250 vodilnih kadrov,¹ ki so se močno angažirali tudi na področju mednarodnega poslovanja, ni ostala brez posledic za razvijanje ekonomskih odnosov s tujino, čeprav rez v Sloveniji ni segal tako globoko kot v drugih republikah. Odgovorni za ekonomska vprašanja v slovenskem partijskem vrhu (France Popit, Roman Albreht, Andrej Marinc) so vse bolj pritrjevali stališču Edvarda Kardelja o nadomeščanju ekonomskih zakonitosti in državnih intervencij s »samoupravnim dogovarjanjem«, ki je postalo dokončno kodificirano leta 1976 z Zakonom o združenem delu.

Stališče novega republiškega vodstva z Andrejem Marincem na čelu, da Slovenija ne more sama spreminjati razmer v državi in se mora potemtakem ukloniti generalni zasnovi državne razvojne politike, pa ni pomenilo nekritičnega sprejemanja gasilskih načrtov zveznega izvršnega sveta za vračanje v okvire avtarkije in centraliziranega odločanja, ki so bolj ustrezali manj razvitim republikam.² V petletnem razvojnem planu SRS, ki ga je

1 ARS, AS 1589/IV, 2606/6, Pregled nekaterih vodilnih in vodstvenih delavcev.

2 Težavnost krmarjenja med interesi republik se je vsakič znova izkazovala pri sprejemanju gospodarskih načrtov in drugih dokumentov, ki so postavljali normativni okvir delovanja republiških gospodarstev. Slovenska delegacija (France Popit, Sergej Kraigher, Anton Vratuša, Andrej Marinc, Stane Dolanc in Mitja Ribičič) je tako leta 1979 na obisku pri predsedniku Titu v Karadordjevu vztrajala pri stališču, da

republiška skupščina sprejela v začetku leta 1973, je bilo tako zapisano, da bo Slovenija dosegla hitrejše gospodarsko napredovanje le, če bo razvila dejavnike, ki poganjajo gospodarstva razvitega sveta (Prinčič, Borak, 2006, 310). Ko govorimo o dejavnosti SRS na področju mednarodnih ekonomskih odnosov v drugi polovici sedemdesetih let, je ključni dokument resolucija o ekonomskih odnosih s tujino, sprejeta novembra 1973. Na podlagi ugotovitve o doseženi stopnji gospodarske razvitosti Slovenije, proizvodni strukturi, geografski legi in omejenih absorpcijskih zmognostih jugoslovanskega trga je bila v njej podčrtana zahteva po večji vključenosti v mednarodne gospodarske tokove. To naj bi uresničili s povečanjem menjave z državami v razvoju (DVR), pri čemer naj bi slovenska podjetja z namenom hitrejšega tehnološkega napredka še vedno krepila sodelovanje z gospodarskimi družbami iz razvitih držav, obenem pa bi ostala prioriteta tudi utrjevanje navezav s sosednjimi deželami.³

Zunanjepolitične pristojnosti SRS

Med faktorji, ki omogočajo paradiplo matsko dejavnost subnacionalnih enot, predstavlja visoka stopnja federalizacije nedvomno ključni element, če že ne nujni pogoj za tovrstno aktivnost (Lecours, 2002, 98). V jugoslovanskem okviru je ustava iz leta 1974 pomenila najvišjo stopnjo državnega federalizma po drugi svetovni vojni. S podelitvijo nekaterih elementov državnosti (npr. predsedstvo kot suveren), ki so že mejili na konfederalno ureditev, se je močno okreplil položaj republik nasproti zveznim organom in so te dejansko postale prostor nacionalnega odločanja (Žagar, 2010, 239). Zvezno politiko je zaznamoval nenehen pogajalski proces med republikami, katerih predstavniki so se vse bolj začeli ravnavati po nacionalnih in vse manj po ideoloških in političnih motivih, ter na tak način utrjevali delitev države po nacionalnih ključih (Calic, 2012, 77).

Določanje smeri in izvajanje zunanje politike je načeloma tudi po novi ustavi ostalo v pristojnosti federalnih organov, vendar je ta v svojem 271. členu omogočala sodelovanje republik in avtonomnih pokrajin z organi in organizacijami drugih držav ter z mednarodnimi organizacijami v okviru načrtane zunanje politike SFRJ in mednarodnih pogodb ter obenem predvidevala soglasje pristojnih republiških organov pri sklepanju določenih mednarodnih pogodb (Ustava SFRJ, 1974, § 271). Vključevanje republike, občin in organizacij združenega dela (OZD) v mednarodne dejavnosti je bilo v obravnavanem času formalno del vseobsegajočega »podružbljanja« oz. razširitve samoupravljanja na vse sfere družbenega življenja.

Podrobno je pristojnosti SRS na področju mednarodnih odnosov opredeljeval 317. člen ustave SRS, ki se je glasil:

Socialistična republika Slovenija sodeluje v skladu z ustavo Socialistične federativne republike Jugoslavije z organi federacije in drugimi socialističnimi republikami in avtonomnima pokrajinama pri oblikovanju, sprejemanju in izvajanju politike odnosov Socialistične federativne republike Jugoslavije s tujino. Socialistična republika Slovenija vzpostavlja, vzdržuje in razvija politične, ekonomske, kulturne in druge odnose z organi in organizacijami drugih držav ter z mednarodnimi organi in organizacijami v skladu s sprejeto zunanjo politiko Socialistične federativne republike Jugoslavije in mednarodnimi pogodbami. Socialistična republika Slovenija razvija politične, ekonomske, kulturne in druge odnose z drugimi državami in mednarodnimi organi in organizacijami, ki so pomembni za položaj in razvoj slovenskega naroda, italijanske in madžarske narodnosti ter slovenske narodne skupnosti v zamejstvu in skrbi za pravice in interese delovnih ljudi na začasnem delu v tujini in za izseljence s svojega območja. Občine, organizacije združenega dela in druge organizacije sodelujejo z ustreznimi tujimi in mednarodnimi organi in organizacijami ter teritorialnimi enotami tujih držav v okviru sprejete zunanje politike Socialistične federativne republike Jugoslavije in mednarodnih pogodb (Ustava SRS, 1974, §317).

Konkretna naloga pri koordiniranju in izvajanju mednarodnih aktivnosti je v skladu z Zakonom o republiških upravnih organih prevzel leta 1975 ustanovljeni RSMS, ki ga je po svoji vrnitvi z diplomatske zadolžitve na jugoslovanskem veleposlaništvu v Washingtonu postavil na noge Marjan Osolnik (Osolnik, 2014). Iste leta je bilo kot posvetovalno telo, ki je obravnavalo vprašanja v zvezi z mednarodnim sodelovanjem SRS ter vprašanja o mednarodnem položaju in zunanji politiki SFRJ, ustanovljen RSMO, katerega predsednika oz. v prvem sklicu predsednico, Vido Tomšič, je imenovalo predsedstvo SRS.⁴ Na primat ekonomskih zadev pri razvijanju mednarodnega sodelovanja SRS kaže združitev Republiškega komiteja za ekonomske odnose s tujino in RSMS v enoten upravni organ – Republiški komitej za mednarodno sodelovanje (RKMS) leta 1980, ko so delegati v slovenski skupščini poudarili, da gre sicer za interdisciplinarno naravo nalog, vendar za enotno področje mednarodnih odnosov in njihovo najtesnejšo medse-

je zagovarjanje gradnje domačih zmogljivosti kot nadomestek uvoza ekonomsko nevzdržno in da mora biti domači trg izpostavljen konkurenci iz tujine (Klemenčič, 2013, 59).

3 UL SRS, 42/1973, Resolucija o ekonomskih stikih SR Slovenije s tujino.

4 ARS, AS 1271, 21, 174, Zakon o republiških svetih, 29. 1. 1975, § 14, 15.

5 ARS, AS 1271, 28, 256, Teze za uvodno razpravo na Republiškem svetu za mednarodne odnose, 9. 1. 1980, 2.

bojno povezanost.⁵ Naloge združenega RKMS so tako segale na področje razvijanje političnih, ekonomskih in drugih mednarodnih odnosov na nivoju SRS, stike s tujimi diplomatsko-konzularnimi predstavniki (DKP), urejanje zunanjetrgovinskega in deviznega režima, zunanjetrgovinsko poslovanje, vlaganje tujega kapitala v organizacije združenega dela in sodelovanje pri dolgoročnih kooperacijah, obmejno gospodarsko sodelovanje in varovanje interesov slovenskih narodnih skupnosti v zamejstvu.⁶ Pri združevanju so upoštevali tudi »samoupravno organiziranost na področju ekonomskih odnosov s tujino« in vlogo Gospodarske zbornice Slovenije (GZS). Po prvih petih letih delovanja RSMS so partijski politiki namreč ugotavljali, da »podružbljanje« na področju zunanje politike poteka počasneje kot na drugih področjih, zato naj bi se v aktivnosti v večji meri vključili samoupravne interesne skupnosti, občine in združeno delo, ki bi naj tovrstne aktivnosti vključil v napore za gospodarsko stabilizacijo.⁷ Po združitvi je bilo v RKMS zaposlenih 65 oseb, v ostalih organizacijah, ki so delovale na področju mednarodnih odnosov (v prvi vrsti Zavod SRS za mednarodno znanstveno, tehnično in prosvetno-kulturno sodelovanje), pa še približno enako število ljudi, kar je bilo po mnenju komisije Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije (CK ZKS) za mednarodne odnose odločno preveč, saj je odražalo nasprotje načelu podružbljanja in prenašanja pooblastil od republiških na samoupravne organe.⁸

Uveljavljanje interesov SRS prek zvezne zunanje politike

Od povojnega obdobja, ko so se v času burnih zunanjepolitičnih dogodkov v zvezi z bojem za nove državne meje in sporom z Informbirojem na zunanjem ministrstvu in na izpostavljenih veleposlaniških mestih angažirali mnogi Slovenci (Edvard Kardelj, Aleš Bebler, Joža Vilfan, Jože Brilej, če omenimo le tiste na najvišjih položajih), je kasnejše obdobje »komercialnosti«, kot ga je poimenoval Rudi Čačinovič (1998, 114), ko so kadre

izbirali v zaprtem administrativnem krogu ministrstva, opazno znižalo prisotnosti Slovencev tako na DKP kot v beograjski »žuti kući«.⁹ Kadrovska zasedba v zvezni diplomatski službi naj bi proporcionalno sledila nacionalni sestavi SFRJ, čemur pa dejansko stanje ni ustrezalo. Leta 1978 je tako od predvidenih 46 uslužbencev z visoko izobrazbo delovno mesto zasedalo le 26 delavcev, 50 diplomatov iz Slovenije pa je bilo razporejenih na dolžnosti po jugoslovanskih DKP.¹⁰ Poleg samega doseganja proporcionalnosti pri zasedbi delovnih mest so v Ljubljani namreč izpostavljali tudi specifični interes republike na področju stika s tujino, ki bi ga naj po tej poti udeleževali njeni kadri. Slovenci bi naj potemtakem na Sekretariatu zasedali vsaj dve mesti načelnikov političnih oz. ekvivalentnih uprav (predvsem Uprave za sosednje dežele, Uprave za gospodarske odnose, Grupe za analizo in planiranje, Grupe KEVS in Grupe za neuvrščenoost). Pri DKP je bila prioriteta zasedba vsaj dveh veleposlaniških mest v državah I. kategorije, po možnosti tudi v ZDA, sicer pa enakomerna zastopanost po vseh celinah. Več diplomatskega osebja iz SRS naj bi bilo tudi v državah, kjer so prebivali slovenski izseljenci (Avstralija, ZDA, Kanada, države v Latinski Ameriki).¹¹

S problematiko nizkega števila Slovencev med uslužbenci ZSZZ in znotraj jugoslovanskega diplomatskega korpusa so se v RSMS in RSMO spopadli z izdelavo dolgoročnih kadrovskih načrtov, oblikovanjem meril za izbor in okrepitevijo izobraževalnega sistema za delo na področju mednarodnih odnosov, ob tem pa niso pozabili na problem tehnične narave, ki pa je močno odvrčal republiške kadre od selitve v Beograd. Velika težava je bilo namreč pomanjkanje službenih stanovanj, zato so sklenili zagotoviti ustrezna sredstva za njihov nakup.¹² Rekrutiranje bodočih uslužbencev DKP naj bi se vključevalo v program podružbljanja celotne kadrovske politike, kar je pomenilo, da so jih sklenili poiskati znotraj OZD, občin in drugih samoupravnih teles.¹³ A ko bi ti posamezniki enkrat prevzeli nase nalogo zastopanja SFRJ v tujini, bi morali po besedah Jožeta Smoleta, izvajati jugoslovansko politiko. »Ne smemo dovoliti«, je ob

6 ARS, AS 1271, 28, 256, Predlog zakona o organizaciji in delovnem področju republiških upravnih organov in republiških organizacij ter samostojnih strokovnih služb izvršnega sveta Skupščine SR Slovenije, 24. 12. 1979, § 21.

7 ARS, AS 1271, 29, 259, Stališča in sklepi Skupščine SR Slovenije o uresničevanju nalog SR Slovenije pri oblikovanju in uresničevanju ciljev zunanje politike in mednarodnega sodelovanja SFR Jugoslavije, 27. 6. 1980, 1–3.

8 ARS, AS 1271, 28, 256, Usmeritev k večji učinkovitosti in racionalnejši organizaciji republiške uprave, nedatirano, 3.

9 Sedež Zveznega sekretariata za zunanje zadeve (ZSZZ) na ulici Kneza Miloša v Beogradu.

10 ARS, AS 1271, 26, 224, Informacija o kadrih iz SR Slovenije v Zveznem sekretariatu za zunanje zadeve, 18. 10. 1978, 3. Med njimi so tedaj vodilna mesta na ZSZZ zasedali Ignac Golob (pomočnik zveznega sekretarja), Marko Kosin (podsekretar), Edvard Klun (veleposlanik) in Željko Jeglič (svetovalec zveznega sekretarja), veleposlaništva pa so vodili Jože Smole v Moskvi, Rudi Čačinovič v Madridu, Radko Močilnik v Atenah, Emil Durini v San Hozeju, Jože Ingolič v Kuvajtu, Dušan Gaspari v Bangkoku, Anton Kocjan v Ekvadorju in Vlado Šestan v Rangunu. Na mestih generalnih konzulov so bili Štefan Čigoj v Trstu, Milan Šamec v Celovcu, Stane Lenardič v Clevelandu in Franc Presetnik v Stuttgartu (ARS, AS 1271, 26, 224, Delavci iz SR Slovenije z visoko izobrazbo, zaposleni v Zveznem sekretariatu za zunanje zadeve; Delavci iz SR Slovenije v diplomatsko-konzularnih predstavništvih SFRJ).

11 ARS, AS 1271, 26, 224, Informacija o kadrih iz SR Slovenije v Zveznem sekretariatu za zunanje zadeve, 18. 10. 1978, 3–6; ARS, AS 1271, 21, 179, Pripombe Eda Brajnika na Sklepe o postopku za izbor in imenovanje šefov DKP, 8. 3. 1976.

12 ARS, AS 1271, 26, 224, Stališča in predlogi v zvezi z izvajanjem kadrovske politike SR Slovenije na področju mednarodnih odnosov, 9. 11. 1978.

13 ARS, AS 1271, 29, 262, Zapisnik 38. seje Koordinacijskega odbora Republiškega sveta za mednarodne odnose, 24. 9. 1980.

tem poudaril predsednik komisije za mednarodne odnose pri CK ZKS, »da bi posamezniki postali podaljšana roka posamezne republike ali pokrajine«. ¹⁴ Prizadevanje za okrepitev slovenske navzočnosti znotraj ZSZZ in DKP je kratkoročno sicer prinesla rahlo povečanje števila slovenskih strokovnjakov za mednarodne odnose (v letu 1978 je bilo izbranih 12 novih uslužbencev), kar pa ni uspelo obrniti trenda upadanja slovenske prisotnosti pri vodenju in izvajanju zunanje politike SFRJ. Leta 1990 je bilo tako med uslužbenci ZSZZ le tri odstotke Slovencev (Čačinovič, 1998, 116).

V kolikor je bil doseg zunanjepolitičnega interesa SRS prek Beograda omejen, pa je prišel toliko bolj do izraza pri oblikah bilateralnega sodelovanja na ravni republike. Ena izmed prvih potez Marjana Osolnika na mestu republiškega sekretarja za mednarodno sodelovanje je bila zahteva, da postanejo predsedniki jugoslovanskega dela mednarodnih mešanih komisij za urejanje različnih vprašanj, če so ta zadevala ozemlje SRS, Slovenci, kar je nato Sergej Kraigher s pomočjo Edvarda Kardelja dosegel tudi v praksi (Osolnik, 2014). Konec sedemdesetih let se je uveljavila tudi praksa pogovorov vodilnih funkcionarjev federacije z republiški vodstvi pred srečanji s partnerji iz sosednjih držav, kar so v Ljubljani razumeli kot korak k popolnemu poenotenju jugoslovanske zunanje politike. ¹⁵ To naj bi prišlo do izraza zlasti v zvezi z odprtimi vprašanji, kot je bila prostocarinska cona na Krasu ali problematika slovenske manjšine na Koroškem. Pri odnosih z Italijo in Avstrijo je bila zvezna zunanja politika v imenu dobrososedskih odnosov pripravljena na večje kompromise pri varovanju pravic manjšin kot pa slovensko politično vodstvo. V skladu s sprejetimi usmeritvami na zvezni ravni se je namreč reševanje manjšinskih vprašanj posameznih jugoslovanskih narodov moralo podrediti celokupnim odnosom z državo, kjer je ta manjšina živela. ¹⁶

ODNOSI S SOSEDNJI DRŽAVAMI IN KREPITEV EKONOMSKE PODLAGE SLOVENSkih MANJŠIN

S svojim položajem in zgodovinskimi vezmi je bila Slovenija znotraj federacije prvi partner Avstriji in Italiji, Jugoslavija pa je prek nje krepila prisotnost v srednjeevropskem prostoru. Obenem se je vključitev Slovenije in Hrvaške v Delovno skupnost Alpe-Jadran umeščala v koncept uresničevanja načel iz Helsinške sklepne li-

stine, zato je zvezni izvršni svet kmalu po ustanovitvi Skupnosti podprl tovrstno obliko multilateralnega sodelovanja z deželami z drugačno družbenoekonomsko ureditvijo in jo sklenil še bolj ovrednotiti znotraj celotne jugoslovanske zunanje politike. ¹⁷

Živahnost gospodarskih odnosov, ki so jih omogočali obmejni blagovni sporazumi, sejamski sporazumi in sporazumi o osebnem prometu, je bila pomembna za krepitev stikov celotnega jugoslovanskega gospodarstva s sosedomi in z Zahodom na splošno. V sedemdesetih letih so se zvrstili mnogi obiski republiških funkcionarjev v sosednjih državah, pri čemer se ti niso več toliko ozirali na strankarsko pripadnost svojih tujih partnerjev, ampak so začeli razvijati stike tudi s pripadniki večinskih, celo konservativnih strank, k čemur je pot utiral predsednik skupščinskega zunanjepolitičnega odbora Edo Brajnik ¹⁸ (Osolnik, 2014). V času Antona Vratuše, še zlasti pa v času Dušana Šinigoja na mestu predsednika izvršnega sveta so se začeli vrstiti obiski pri deželnih voditeljih na Koroškem, Štajerskem, v Furlaniji-Juljski krajini, Venetu, pa tudi pri posameznih ministrih na Dunaju in v Rimu, ki so se večkrat mudili tudi v Sloveniji. ¹⁹

Ustaljena interakcija s Furlanijo-Juljsko krajino na podlagi tržaškega, goriškega in videmskega sporazuma, ki so ga v tehničnih podrobnostih sproti posodabljali, je zagotavljala velik devizni priliv v maloobmejno trgovsko mrežo in obmejnem podjetjem omogočala boljše prodajne pogoje in lažje poslovanje v primerjavi z rednimi izvoznimi postopki. Po sklenitvi Osimskih sporazumov je slovenska stran predlagala ustanovitev skupne mešane delovne skupine, analogne tisti med Avstrijo in Italijo, ki bi pripravila predloge za razširitev gospodarskega sodelovanja, razvoj turizma, prometa, energetike in bančništva. ²⁰ V okviru Delovne skupnosti Alpe-Jadran je postal aktualen tudi načrt sodelovanja jadranskih pristanišč z namenom zagotavljanja čim bolj prodornih ladijskih linij, ki pa se je na jugoslovanski strani izključeval z načrtom specializacije hrvaških pristanišč (Osolnik, 2014). Koprsko in tržaško pristanišče bi po teh planih v svojih prostocarinskih conah skupaj zastavila razvoj komplementarnih manipulativnih in industrijskih dejavnosti ter se hkrati lotila izgradnje manjkajoče infrastrukture (hitra cesta, kontejnerski terminali, modernizirana železnica, avtoporti in celo letališče za tovorni promet), predvsem z namenom premagovanja ovir pri dostopu na trge DVR. ²¹ Velikopotezni načrti o skupnih

14 ARS, AS 1271, 29, 262, Magnetogram 38. seje Koordinacijskega odbora Republiškega sveta za mednarodne odnose, 24. 9. 1980, 5.

15 ARS, AS 1271, 28, 253, Odnosi in sodelovanje Slovenije s sosednjimi državami in deželami, nedatirano.

16 ARS, AS 1271, 21, 176, Pitanja nacionalnih manjina u spoljnoj politici Jugoslavije, 15. 10. 1975.

17 ARS, AS 1271, 28, 253, Stiki v okviru Delovne skupnosti dežel in regij vzhodnoalpskega območja Alpe-Adria, 11. 3. 1980. Gl. tudi Klabjan, 2013, 415–418.

18 O tajni diplomatski dejavnosti Eda Brajnika in njegovem navezovanju politično-gospodarskih stikov s tujino gl. tudi: Režek, 2013a; 2013b.

19 ARS, AS 1271, 28, 253, Odnosi in sodelovanje Slovenije s sosednjimi državami in deželami, nedatirano, 2–3.

20 ARS, AS 1271, 28, 253, Odnosi in sodelovanje Slovenije s sosednjimi državami in deželami, nedatirano, 6–7.

21 ARS, AS 1271, 21, 184, Sklepi in stališča Skupščine SRS o obmejnem sodelovanju Socialistične republike Slovenije s sosednjimi državami, 29. 1. 1975, 6.

vlaganjih v pristaniško infrastrukturo so ostali na papirju, zato pa so bili, zahvaljujoč veliki iniciativi lokalnih deležnikov (predsednikov skupščin obmejnih občin), zgrajeni moderni mejni prehodi Vrtojba in Fernetiči ter še nekaj manjših, ki so bistveno povečali pretočnost ljudi in blaga skozi najbolj odprto mejo v Evropi, kot so tedaj vodilni funkcionarji radi poimenovali jugoslovansko-italijansko mejo (več: Šušmelj, 2006).

Čeprav z Avstrijo ni bilo sklenjenega takšnega sporazuma o maloobmejnem prometu kot z Italijo in so bili v veljavi le sejemski sporazumi, je delež SRS pri celotnem izvozu SFRJ v to državo znašal kar 40 odstotkov. Z namenom razvijanja višjih oblik gospodarskega sodelovanja (proizvodne kooperacije, skupna vlaganja v mešana podjetja, skupno izkoriščanje energetskih virov, skupni nastop na tretjih trgih) je slovenska stran že od konca šestdesetih let dalje večkrat izkazala interes za sklenitev sporazuma o obmejnem gospodarskem sodelovanju in prek zveznega sekretarja za trgovino Metoda Rotarja leta 1978 dosegla imenovanje ekspertne skupine za pripravo izhodišč, a so se na Dunaju vztrajno izmikali realizaciji tega dogovora.²² Jugoslavija oz. Slovenija namreč za Avstrijo v ekonomskem smislu ni imela takšnega pomena kot je to veljalo v obratni smeri, zato vse do leta 1991 ni prišlo do sklenitve omenjenega maloobmejnega sporazuma, pa tudi ne do znižanja visokih uvoznih dajatev za jugoslovansko blago. Spričo ekonomske krize v sedemdesetih letih so njeni predstavniki pokazali nekaj več zanimanja za skupne nastope na trgih tretjih držav v Vzhodni Evropi in v tretjem svetu ter za vlaganja v prometno, pristaniško in energetsko infrastrukturo v Sloveniji. Čeprav je v osemdesetih letih gospodarsko-diplomatsko pobudo iz rok zveznega prevzel slovenski izvršni svet, ki je pred dunajskimi skušal najprej omeščati celovške sogovornike, se je raven višjih oblik gospodarskega sodelovanja nekoliko dvignila šele v zadnjih letih obstoja Jugoslavije (Prinčič, 2004, 502, 504, 514). Še bistveno bolj skromno pa je ostalo sodelovanje z Madžarsko, ki je bilo bolj ali manj omejeno na plama potrošnega blaga v obmejno Železno županijo, medtem ko so se pogovori o industrijski kooperaciji in gradnji železniške povezave med Mursko Soboto in Szombathelyem šele pričenjali.²³

Razvoj tehnologije in modernizacija sta v sedemdesetih letih pred slovensko politično vodstvo postavi-

la nove zahteve, povezane predvsem z izgradnjo nove prometne infrastrukture. Slovenija je Avstriji ponujala možnosti skupnega vlaganja v Luko Koper z namenom okrepitev pretovora njenega blaga, zlasti lesa. Ključni infrastrukturni projekt v tem času je bil karavanski predor, na katerem so se začela dela novembra 1979, čeravno tedaj še ni bilo dokončno rešeno vprašanje financiranja njegove izgradnje. Vodstvo SRS je pri tem vztrajalo, da predstavlja ta prometna povezava vsejugoslovanski interes, ki ne more obremeniti le slovenske kvote v okviru medrepubliškega dogovora o zadolževanju v tujini in obenem samostojno pristopilo k iskanju finančnih virov za izgradnjo.²⁴

Kot je razvidno iz podatkov o obsegu čezmejnne izmenjave z Italijo in Avstrijo, nerešena problematika zaščite slovenskih manjšin v teh državah političnega vodstva SRS ni odvrčala od razvijanja vsestranskega obmejnega sodelovanja. Nasprotno je obveljalo prepričanje, da politični, ekonomski in drugi stiki s sosedami, zlasti razviti blagovni promet, osebni promet in pretok potnikov ustvarja ugodno vzdušje za razvijanje dobrososedskih in prijateljskih odnosov med državami. To bi imelo pozitivne učinke tudi na ugoden položaj narodnih manjšin in njihovo vključevanje v družbeno in ekonomsko okolje držav, v katerih živijo, hkrati pa bi pomenilo most za ohranjanje vezi z matico.²⁵ Omenjena idealno zastavljena vizija vključevanja Slovencev v Italiji in v Avstriji v čezmejno ekonomsko aktivnost SRS je v praksi naletela na močno zakoreninjeno in deloma tudi institucionalno pogojeno nasprotovanje med vplivnimi strukturami zlasti na Tržaškem.²⁶ Spričo tega je že v povojnem obdobju steklo ustanavljanje podjetij s strani Uprave državne varnosti (UDV), ki so prinašala finančno korist tako (politično ustreznemu delu) manjšine kot proračunu UDV (več: Kavčič, 2001). Kasneje je ta podjetja prevzel v upravljanje italijanski oz. avstrijski »sklop«, tj. manjšinski gospodarski organizaciji, ki sta del dohodka vračali za potrebe različnih aktivnosti narodnih skupnosti. Poslovanje teh »sklopov« je potekalo »pollegalno« ali celo ilegalno, kar je bilo značilno tudi za pretok finančne pomoči iz SRS.²⁷

Namen sklepa političnega aktiva SRS o realizaciji ukrepov za krepitev materialne osnove manjšin iz leta 1970 in ustanovitev posebne skupine pri GZS je bil tako spraviti to dejavnost v legalni okvir in jo vključiti v pro-

22 ARS, AS 1271, 28, 253, Odnosi in sodelovanje Slovenije s sosednjimi državami in deželami, nedatirano, 10.

23 ARS, AS 1271, 28, 253, Odnosi in sodelovanje Slovenije s sosednjimi državami in deželami, nedatirano, 13.

24 ARS, AS 1271, 28, 253, Odnosi in sodelovanje Slovenije s sosednjimi državami in deželami, nedatirano, str. 11; Zapis 33. seje Koordinacijskega odbora RSMO, 16. 1. 1980, 5.

25 ARS, AS 1271, 21, 184, Sklepi in stališča Skupščine SRS o obmejnem sodelovanju Socialistične republike Slovenije s sosednjimi državami, 29. 1. 1975, 1.

26 Pri tem imamo opraviti z odprtim vprašanjem, ki ga bodo morale bodoče raziskave na podlagi na novo dostopnih arhivskih virov šele dodobra načeti. Dovolj zgovoren je že podatek, ki ga je generalni konzul v Trstu Štefan Cigoj izpostavil na sestanku RSMO, posvečenem varnostnim vidikom zaščite slovenskih narodnih skupnosti v zamejstvu, da je vladni komisar v Trst v svojem predalu ves čas hranil obsežno gradivo o nevarnosti prodora jugoslovanskega kapitala, ki ga je bil v primeru prestopa meja italijanske zakonodaje pripravljen tudi objaviti, s čimer naj bi razkrinkal osvajanje ekonomskih pozicij kot pripravo na ponovno jugoslovansko zasedbo mesta (ARS, AS 1271, 28, 246, Magnetogramski zapis 25. seje Koordinacijskega odbora Republiškega sveta za mednarodne odnose, 10. 10. 1979, 26.).

27 ARS, AS 1271, 21, 184, Pregled dosedanjega delovanja pri krepitevi ekonomske osnove manjšin, 20. 7. 1976.

ces gospodarske izmenjave SRS z Italijo in Avstrijo. Z razvijanjem modernih gospodarskih panog s pomočjo investicij nosilcev gospodarskega razvoja iz Slovenije naj bi namreč poskrbeli za vsestranski razvoj območij s slovensko poselitvijo, s čimer bi preprečili njeno nadaljnjo asimilacijo.²⁸ Opredeljeno težišče razvoja je bilo podobno kot v Sloveniji na razvoju industrije, vendar manjše in tehnično visoko specializirane, poleg tega pa še na okrepitev trgovskega in turističnega sektorja. Socialna prekvalifikacija manjšinskega prebivalstva je imela prednost pred preprečevanjem prodaje slovenskih kmetijskih posesti, kar so sicer imeli pred očmi kot velik problem, vendar pa to ni smelo biti razlog za, kot je dejal Sergej Kraigher, »ohranjanje ali ustvarjanje konservativne družbene baze«.²⁹

Naloge uresničevanja politike krepitve ekonomske podlage manjšin je sprejel nase posebni odbor pri izvršnem svetu, GZS pa je prek svojega koordinacijskega odbora skrbela za implementacijo sprejetih sklepov. Vendar pa je pri načrtovanem odprtju svojih predstavništev v Celovcu in v Trstu naletela na nasprotovanje zvezne gospodarske zbornice, ki jo je republiško vodstvo uspelo prepričati k pristanku šele po težavnih pogajanjih.³⁰ Politično posredovanje je bilo večkrat potrebno tudi pri vodstvih slovenskih podjetij, da so ta kapitalsko vstopala v tvegane projekte, pri katerih se ekonomska računica ni vedno izšla pozitivno, čeprav so na drugi strani manjšinski predstavniki slovenski politiki očitali, da gleda na mešana podjetja v zamejstvu kot na »poligon« za prodor na evropski trg in jih podreja profitni logiki (Prinčič, 2004, 513). Ovire so se pojavile tudi na avstrijski strani, ko je ta preprečila namero Ljubljanske banke za ustanovitev mešane banke na Dunaju in odprtje njene poslovalnice v Celovcu, ki bi bila ključna za finančno servisiranje (tudi že vnaprej pričakovanih izgub) mešanih družb. Likvidnostne kapacitete celovške Zveze slovenskih zadrug namreč niso dosegale potreb novoustanovljenih obratov, zato ji je z odpiranjem deviznih depozitov pri njej vsaj deloma priskočila na pomoč Narodna banka Jugoslavije, dokler ni bila naposled leta 1981 z mešanim jugoslovansko-avstrijskim kapitalom na Dunaju ustanovljena Adria Bank.³¹ Nekoliko lažje je bilo v Trstu, kjer je od leta 1959 že delovala Tržaška kreditna banka, za katero je Ljubljanska banka, poleg tega, da je odprla svoje predstavništvo v Trstu, posredovala

pri Narodni banki Jugoslavije, da ji je ta priznala status prvorazredne banke.³²

Ločnica med dvema različnima ekonomskima sistemoma je kljub odprti meji še vedno povzročala nemalo težav, ki so jih skušali na takšen ali drugačen reševati predstavniki izvršnega sveta in GZS, tudi tako, da so banke silili v nezakonite posle in posredovali pri slovenskih organizacijah združenega dela, da so lastniško vstopala največ v koroška podjetja, ki so zabredla v težave.³³ V Italiji delujoča Slovenska kulturno-gospodarska zveza se je leta 1979 v svojem poročilu Socialistični zvezi delovnega ljudstva pridušala, da jugoslovanska zakonodaja glede ustanavljanja mešanih družb in kooperacijskih pogodb ne dela nobenih razlik med tem ali se mešana družba ustanavlja v »Afriki, Južni Ameriki ali pa na slovenskem narodnostnem ozemlju izven meja Jugoslavije«. Po njihovem mnenju bi se morala tedaj podjetja v izključno manjšinski lasti ali v solastništvu z jugoslovanskimi TOZD-i obravnavati kot da so locirana v Jugoslaviji.³⁴ Delovanje izven dosega slovenskega pravnega sistema in samoupravne »delavske kontrole« je omogočalo tudi lažjo pot do malverzacij, nepravilnega prisvajanja sredstev, poskusov privatizacije in kršitve določenih pravic delavcev, česar so se zavedali tudi v Ljubljani.³⁵ Kljub vsem težavam pa je bilo na Koroškem do leta 1980 ustanovljenih 12 mešanih podjetij, v katerih je našlo zaposlitev približno 600 povečini Slovencev, v Furlaniji-Juljski krajini pa je število na novo ustvarjenih delovnih mest znašalo okoli 400.³⁶

SODELOVANJE Z ZAHODNO EVROPO IN ZDA

Pretna navezava na Zahodno Evropo, ki naj bi jo odražal zlasti obisk bavarskega ministrskega predsednika Alfonsa Goppela v Sloveniji leta 1969 in Kavčičeva vrnitev obiska v Münchnu maja 1972, je bil eden izmed pogostejše izrečenih očitkov odstavljenemu predsedniku izvršnega sveta (Repe, 1992, 231). Skupščinski dokument o usmerjanju ekonomskih stikov s tujino, sprejet neposredno po obračunu s partijskim »liberalizmom«, je s prstom res pokazal na preveliko navezanost SRS na zahodna tržišča, kamor je prodala dve tretjini svojega izvoza in kjer je kupila kar tri četrtine svojega uvoza. Takšna enostranska vpetost je bila, sledeč črki dokumenta, v nasprotju z zunanjo politiko SFRJ in tudi z ekonom-

28 ARS, AS 1271, 21, 184, Uresničevanje temeljne politike SR Slovenije za ekonomsko krepitev slovenskih narodnih manjšin, 15. 7. 1976, 1.

29 ARS, AS 1271, 21, 184, Zapis 5. seje RSMO, 29. 9. 1976, 3.

30 ARS, AS 1271, 21, 184, Material za Predsedstvo SRS, Izvršni svet, SZDL, GZS in RSMO, 29. 9. 1976.

31 ARS, AS 1134, 272, 4253, Organiziranost bančništva na Koroškem, 14. 5. 1981.

32 ARS, AS 1271, 26, 222, Organiziranost in izvajanje politike krepitve materialne osnove slovenske narodne skupnosti v zamejstvu, 4. 10. 1978, 8.

33 ARS, AS 1134, 272, 4253, Odprta vprašanja in problemi, ki so povezani s krepitvijo materialne osnove slovenske narodne skupnosti na Koroškem, 5. 6. 1981; ARS, AS 1271, 26, 222, Magnetogramski zapis 6. seje Koordinacijskega odbora Republiškega sveta za mednarodne odnose, 18. 10. 1978, 18.

34 ARS, AS 1271, 27, 238, Investicijske potrebe za gospodarski razvoj slovenske narodne skupnosti v Italiji, 27. 6. 1979.

35 ARS, AS 1271, 26, 222, Magnetogramski zapis 6. seje Koordinacijskega odbora Republiškega sveta za mednarodne odnose, 18. 10. 1978, 23.

36 ARS, AS 1271, 28, 253, Odnosi in sodelovanje Slovenije s sosednjimi državami in deželami, nedatirano, 16. Gl. tudi Sima, 1990.

skim interesom republike. Naloga nove vladne garniture naj bi zato bila odpravljanje omenjene strukturne neskladnosti pri zunanjetrgovinski menjavi, še zlasti zato, ker je bil izvoz na konvertibilna tržišča še vedno v polovičnem obsegu vezan na »primitivni« izvoz reprodukcijskega materiala. Ob tem pa so se tudi konservativnejše sile znotraj novega političnega establišmenta zavedale, da bodo članice EGS in EFTE še naprej ostale najpomembnejši zunanjetrgovinski partner, s katerim pa bi bilo potrebno po njihovem doseči bolj uravnoteženo menjavo. Po idealnem scenariju bi z industrijskimi kooperacijami in prenosom Zahodnih tehnologij, seveda pod budnim samoupravnim nadzorom, dvignili konkurenčnost domače proizvodnje, katere proizvodi bi potem našli pot na trge tretjih držav.³⁷ Obetavne načrte pa je najbolj izjalovila svetovna recesija po naftni krizi leta 1973, ki je v naslednjem letu zunanjetrgovinski deficit SRS z EGS kar podvojila.³⁸ Kljub glasnim pozivom k preusmeritvi na notranji trg, ki so prihajali predvsem z jugoslovanskega juga, je slovensko vodstvo ostalo zavezano h krepitvi izvozne orientacije. V ta namen so se zavzeli za monetarno stabilizacijo z izvajanjem politike realnega tečaja dinarja, ki bi ob vzpostavitvi zavarovanj valutnih rizikov omogočila podjetjem prevzem odgovornosti in večjo samozavest pri nastopu na tujih tržiščih, čemur so bile namenjene tudi carinske stimulacije.³⁹

Ponovna navezava diplomatskih odnosov SFRJ z Zvezno republiko Nemčijo leta 1969 je pomenila sprostitve skorajda vseh ovir pri sodelovanju s to ekonomsko velesilo, kar so potrjevali številni stiki, tudi srečanje na vrhunski ravni med Titom in Willyjem Brandtom leta 1968 in 1970 (Nečak, 2013). Na jugoslovanskem nivoju je sicer prvi zunanjetrgovinski partner ostala Sovjetska zveza, medtem ko je bil v Sloveniji tako pri uvozu kot pri izvozu primat rezerviran za Nemčijo (leta 1971 je SRS poskrbela za tretjino, leta 1981 pa že za 40 odstotkov celotnega jugoslovanskega izvoza). Možnosti industrijskega sodelovanja, pridobitve ugodnih kreditov in želja po pritegnitvi turističnih tokov so narekemale, da se je sodelovanje s Slovenijo najbližje nemško deželo Bavarsko nadaljevalo tudi po Kavčičevi odstranitvi iz političnega življenja. Leta 1975 je bila ob sodelovanju gospodarskih zbornic ustanovljena mešana komisija na ravni obeh vlad za gospodarsko sodelovanje, naslednje leto pa je skupaj z delegacijo Slovenijo ponovno obiskal isti deželni ministrski predsednik iz vrst bavarske CSU (Christlich-Soziale Union), ki ga je že štiri leta prej gostil Kavčič. Predsednik izvršnega sveta Andrej Marinc se je

leta 1979, prav tako kot njegov predhodnik leta 1972, srečal tudi z Antonom Jaumannom, ki je tedaj še vedno zasedal mesto bavarskega ministra za gospodarstvo in promet. Na mizi je bilo poleg spodbujanja blagovne menjave predvsem vprašanje izboljšanja prometnih povezav med obema regijama in angažma nemških kreditorjev pri zagotavljanju ugodnih sredstev v ta namen, poleg tega pa so že tedaj govorili o možnostih sodelovanja Nemčije pri modernizaciji slovenskega železniškega omrežja. Aktualno je bilo tudi vprašanje nemške udeležbe pri gradnji terminala za utekočinjen naftni plin v Luki Koper.⁴⁰ Ugoden razvoj gospodarskega in znanstveno-tehničnega sodelovanja SFRJ in še zlasti SRS z Nemčijo je potrdil tudi obisk zunanjega ministra in podkanclerja Hansa Dietricha Genscherja na otvoritvi Dnevov kulture Zvezne republike Nemčije v Ljubljani oktobra 1981, kjer se je poleg sestanka z zveznim sekretarjem Josipom Vrhovcem udeležil tudi srečanja s celotnim republiškim vodstvom.⁴¹ Po drugi strani pa se niso več razvijali stiki z deželo Bremen, katere deželno vodstvo je, da bi »uravnotežil« sodelovanje s protikomunistično naravnano krščanskosocialno vlado Bavarske, Kavčič obiskal leta 1972. Mlajša generacija socialističnih politikov, ki je trdno držala oblast v tej severnonemški deželi, je pri načrtovanju socialnih sprememb v Nemčiji in zagotavljanju vizije združene Evrope natančno preučevala jugoslovanski model. Z opustitvijo poglobitve nadaljnjega sodelovanja si je SRS zaprčila priložnost za lažji prodor na severna tržišča, s katerimi tedaj praktično ni imela stika, pa tudi možnost za prenos tehnologije kontejnerskega pretovora, ki jo je bilo pristanišče Bremerhaven pripravljeno prepustiti Luki Koper.⁴²

Še nekoliko višji delež kot pri zunanjetrgovinski menjavi Jugoslavije z Nemčijo, je sredi sedemdesetih let odpadel na Slovenijo tudi pri menjavi s Francijo, s katero se gojila že dolgoletne gospodarske stike. Kot prva jugoslovanska republika je pričela s sodelovanjem s francosko avtomobilsko industrijo (navezava Citroen–Tomos leta 1961 in Renault–Litostroj oz. IMV leta 1968), ki so jo skušali sredi sedemdesetih let še okrepiti in zapolniti petdeset odstotno luknjo v trgovskem razmerju med državama. Delegacija slovenskega izvršnega sveta, okrepljena s skupino pomembnih gospodarstvenikov, ki je leta 1977 opravila obisk pri nekaterih ministrih francoske vlade in vodilnih predstavnikih omenjenih avtomobilskih koncernov, je namreč dosegla, da se je tretjina v Novem mestu izdelanih avtomobilov vrnila na francoski trg, nadaljnjih dvajset odstotkov pa na trge DVR. Dogovor o

37 UL SRS, 42/1973, Resolucija o ekonomskih stikih SR Slovenije s tujino.

38 ARS, AS 1134, 336, 4526, Kratak prikaz ekonomskega sodelovanja SR Slovenije z EGS, 24. 4. 1975.

39 UL SRS, 42/1973, Resolucija o ekonomskih stikih SR Slovenije s tujino.

40 ARS, AS 1134, 274, 4264, Platforma za razgovore slovenske delegacije na 4. zasedanju Mešane komisije za sodelovanje med SR Slovenijo in Svobodno državo Bavarsko, 9. 11. 1981.

41 ARS, AS 1134, 274, 4266, Informacija in opomnik za razgovore ob obisku Hansa Dietricha Genscherja, podkanclerja in zunanjega ministra Zvezne republike Nemčije v SR Sloveniji 12. oktobra 1981, 7. 10. 1981.

42 ARS, AS 1134, 316, 4465, Poročilo o obisku delegacije izvršnega sveta Skupščine SR Slovenije v deželi Bremen – ZR Nemčija, od 11. do 13. maja 1972, 24. 5. 1972.

skupnem nastopu na tretjih trgih sta v zvezi s proizvodnjo vagonov in lokomotiv za Savdsko Arabijo sklenila tudi francoski industrijski gigant Alstom in slovenska Iskra, za podobne posle na gradbenem področju v Alžiriji pa so se s Francozi dogovarjali tudi slovenski gradbinci. Obisk politično-poslovne delegacije v Parizu je utrl pot tudi industrijskim kooperacijam med francosko in slovensko prehransko, farmacevtsko in elektronsko industrijo, ki pa se je srečevala z omejitvami pri izvozu na tamkajšnji trg, kar je bilo zopet potrebno reševati po diplomatski poti.⁴³

Sodelovanje z ostalimi zahodnoevropskimi državami je bilo manj intenzivno, izstopali pa so posamezni primeri, kjer so si uspešna slovenska podjetja ob pomoči republiške in zvezne diplomacije v zvezi z liberalizacijo carinskih uredb utrla pot na njihova zahtevna tržišča. Takšen primer je bila IMV-jeva tovarna Adria, ki je sredi sedemdesetih let s proizvodnjo bivalnih prikolic v belgijskem Dienu predstavljala kar četrtno jugoslovanskega izvoza v takratno Belgijsko-luksemburško ekonomsko unijo. K polovičnemu deležu SRS v jugoslovanskemu izvozu na to gospodarsko območje so prispevala še nekatera druga slovenska podjetja, kot sta bili Iskra Commerce in Tehnika Ljubljana, ki so bodisi tam premogla svoje proizvodne obrate ali so imela s podjetji v obeh kraljevinah sklenjene kooperacijske pogodbe (Iskra Kranj, Belinka, Slovin, Lesnina).⁴⁴

Zunaj Evrope, skupno gledano na četrtem mestu, so bile največji zunanjetrgovinski partner SRS Združene države Amerike. Sredi sedemdesetih let je bilo gospodarsko sodelovanje že na precej visoki stopnji, saldo blagovne menjave pa je šel celo v prid Slovenije. Glavni izvozni artikli so bili pohištvo, usnjeni proizvodi, igrače, hmelj, aluminij in kovinski izdelki, ki so jih glavni izvozniki Slovenijales, Lesnina, Iskra Commerce in Metalka izvažali in prodajali prek svojih predstavništev in podjetij v ZDA (Slovenijales je bil lastnik ali solastnik kar šestih družb). Z namenom servisiranja vseh izvoznih in podobnih poslov v ZDA je leta 1976 svoje predstavništvo v New Yorku odprla tudi Ljubljanske banka, ki je kasneje opravila tudi vlogo najemnika kreditov za velike infrastrukturne projekte v Sloveniji (npr. za izgradnjo plinskega omrežja).⁴⁵

Največji zalogaj, ne le za organe, ki so se ukvarjali s področjem zunanjih zadev, ampak za celotno republiško vodstvo, je bil v sedemdesetih letih projekt jedrske elektrarne Krško, katere izgradnja se je leta 1974 začela v

sodelovanju z ameriško korporacijo Westinghouse. Verjetno ne preseneča dejstvo, da finančna konstrukcija, ki se je iz 6 milijard dinarjev med izgradnjo povzpela na 12 milijard, ob začetku gradnje še ni bila zaključena. Zaradi tega je bil eden glavnih namenov obiska delegacije SRS pod vodstvom Andreja Marinca v ZDA pridobitev ameriških kreditov za dokončanje izgradnje. Po posredovanju ameriškega kongresnika slovenskega rodu Johna Blatnika je 176 milijonov ameriških dolarjev odobril šef EX-IM banke in kasnejši direktor CIA William Casey (Osolnik, 2014). Blatnikovo posredovanje je bilo koristno tudi pri pogajanjih o dovoljenju za izvoz občutljive opreme in goriva, ki jih je s predstavniki State Departmenta in Westinghousa v ZDA vodil podpredsednik slovenskega izvršnega sveta Zvone Dragan. Kočljivost vprašanja zaključka posla ni bila pogojena le z ogromnim finančnim vložkom, ampak tudi z ovirami s strani ameriške uprave za jedrsko varnost glede zavez Jugoslavije o neširjenju jedrskega orožja.⁴⁶ Problem seveda ni bil le tehnične narave, ampak je zadeval politično relacijo na liniji Washington–Beograd, zato se je v njegovo reševanje vpletel tudi ameriški veleposlanik Lawrence Eagleburger, ki ga je pri tem spodbujala tudi jugoslovanska ponudba, da bo investicija v Krškem preizkusni kamen za morebitno sodelovanje obeh držav pri izgradnji podobnih objektov v DVR (omenjal se je predvsem Egipt).⁴⁷

KREPITEV STIKOV Z DRŽAVAMI V RAZVOJU

Sprememba politične usmeritve, do katere je prišlo v Sloveniji leta 1972, naj bi po načrtih partijskega vodstva za seboj potegnili tudi preusmeritev orientacije pri mednarodnem ekonomskem sodelovanju na države članice gibanja neuvrščeni oz. DVR v celoti. Podatki o zniževanju slovenske menjave z DVR, ki je upadala še hitreje kot skupna jugoslovanska, so sprožili očitke tako Kavčičevi vladi kot odgovornim v gospodarstvu o podcenjevanju teh držav, pomanjkanju občutka za razrednost in napačnem dojemanju potenciala gibanja neuvrščeni.⁴⁸ Potreba po preusmeritvi raznovrstnih oblik ekonomskega sodelovanja na DVR se je zato pojavila v vrsti dokumentov na zvezni in republiški ravni, ki so bili uglašeni tudi s sklepi vrha neuvrščeni v Alžiru (1973) in kasneje v Colombu (1976) o širitvi zavezništva iz političnega na ekonomski nivo. Prepričanje o smiselnosti premagovanja nepravičnega svetovnega ekonomskega

43 ARS, AS 1271, 22, 195, Poročilo o obisku delegacije izvršnega sveta Skupščine SRS in Gospodarske zbornice SRS v Franciji od 7. do 13. 3. 1977, 17. 3. 1977.

44 ARS, AS 1134, 272, 4255, Informacija o ekonomskih odnosih SR Slovenije z Belgijsko-Luksemburško ekonomsko unijo, 31. 1. 1979.

45 ARS, AS 1134, 272, 4254, Informacija o gospodarskih odnosih SR Slovenije z ZDA, 10. 2. 1978.

46 ARS, AS 1134, 272, 4252, Poročilo o razgovorih v ZDA pri Westinghouse-u, s predstavniki State Department-a, g. Blatnikom ter na jugoslovanski ambasadi v zvezi z izvoznim dovoljenjem za nuklearni del opreme za Nuklearno elektrarno Krško, 17. 1. 1977.

47 ARS, AS 1134, 272, 4252, Zabeleška o razgovoru ambasadora E. Kljuna sa ambasadorom SAD L.S. Eagleburger-om, održanom 22. 3. 1979.

48 V desetletju pred ekonomsko reformo leta 1965 je znotraj celotnega izvoza SRS delež izvoza v DVR znašal 13 %, uvoz pa 10 %, v letih 1966–1971 pa je ta delež pri izvozu padel na 10 % in pri uvozu na 6,5 %, zadnje polno leto Kavčičeve vlade (1971) pa celo na 7,5 % oz. 4,4 % (ARS, AS 1589/IV, 18, 191, Referat tov. Andreja Marinca na 29. seji CK ZKS, 4. 11. 1972, 8–9).

sistema z medsebojnim gospodarskim povezovanjem se je še bolj utrdilo po izbruhu svetovne recesije, ki je prekinila trend hitre jugoslovanske rasti. V tem kontekstu so tržišča DVR ob upoštevanju komplementarnega razvoja jugoslovanskega in tamkajšnjih gospodarstev na osnovi delitve dela in geografskih možnosti predstavljala dolgoročno perspektivo za neposredno menjavo. Na takšen način bi lahko Slovenija in Jugoslavija glede na skupščinske sklepe zmanjšali odvisnost od vse bolj integriranega svetovnega Zahoda (EGS) in Vzhoda (SEV), hkrati pa bi bolj intenzivno stopili na pot uresničevanja obveznosti, sprejetih znotraj Konference Združenih narodov o trgovini in razvoju (UNCTAD).⁴⁹

Dejanska izhodišča, na podlagi katerih bi slovensko gospodarstvo moralo zastaviti svoj dolgoročni program poslovanja z DVR, so bila precej daleč stran od idealno zastavljenega modela enakopravnega sodelovanja. SRS je namreč, kar se tiče ekonomskih odnosov z nekdanjimi kolonialnimi državami, igrala klasično vlogo razvite dežele, katere uvoz je obsegal predvsem surovine in kolonialno blago, izvoz pa opremo in industrijske izdelke.⁵⁰ Omenjeno strukturno neskladje so skušali preseči s spodbujanjem višjih oblik gospodarskega sodelovanja (industrijske kooperacije, skupna vlaganja, prenos tehnologij in zlasti pri izgradnji kompleksnih objektov tudi vključevanje partnerjev iz razvitih držav). Po načrtih bi se slovenska podjetja z vzpostavitvijo dolgoročnih angažmajev z domačimi ponudniki za skupno eksploatacijo surovin izognila tržno-borznemu načinu odkupa, pridelovalcem in proizvajalcem iz afriških, azijskih in južnoameriških držav pa bi na jugoslovanskem trgu zagotovili pogoje v skladu z jugoslovanskimi zavezami znotraj Skupine 77. V zvezi z medsebojnim trgovanjem je bila glede na sklepe gibanja neuvrščenih v načrtu celo vrnitev iz uporabe konvertibilnih valut na klirinški način poslovanja.⁵¹ Odpravljanju znanstvenega in tehnološkega zaostanka DVR je bil namenjen tudi program sodelovanja slovenskih strokovnjakov, bodisi prek bilateralnih sporazumov bodisi prek agencij OZN, in podeljevanja štipendij tujim študentom za študij na slovenskih fakultetah.⁵² Problematika razvoja DVR je v naslednjih letih na splošno postala ena izmed poglobitvenih raziskovalnih tem na različnih slovenskih inštitutih, pri čemer je glavno pobudo prevzel univerzitetni Center za preučevanje sodelovanja z deželami v razvoju in medvladni Center za upravljanje s podjetji v družbeni lasti.

V začetku sedemdesetih let je Slovenija med državami tretjega sveta največ trgovala s Pakistanom, Libijo,

Kitajsko, Indijo, Egiptom in Kolumbijo. Z novo politiko spodbujanja sodelovanja z DVR se je v tem času začela ozirati tudi k Latinski Ameriki in državam, ki so bile na še nekoliko nižji stopnji ekonomskega razvoja, a so izkazovale dovolj stabilnosti in potenciala za razvoj. Aktivnosti različnih podjetij na teh trgih je usklajeval Koordinacijski odbor za gospodarsko sodelovanje s tujino pri GZS in še posebej Odbor za DVR, ki sta skrbela tudi za pretok informacij od meddržavnih mešanih komitejev ali partnerskih držav k posameznim podjetjem. Zaradi visokega stroška vzdrževanja lastnih predstavništev je GZS posamezna podjetja spodbujala k oblikovanju konzorcijev. V letu 1977 so bili tako ustanovljeni konzorciji za Iran, Egipt, Alžirijo, Indijo, Centralnoafriško republiko, Venezuelo in Kolumbijo. Posebnega pomena pri preboju na nove trge so bila predstavništva Ljubljanske banke, ki so nase prevzela bistveno širše naloge kot pritičejo običajnemu bančnemu predstavništvu. V okoljih s slabo razvitim poslovnim okoljem in od koder so prihajale pomanjkljivi podatki jugoslovanskih veleposlanštev in predstavništev Gospodarske zbornice Jugoslavije so zavzela sistemsko vlogo alternativne diplomatske misije za celotno slovensko gospodarstvo. Oznaka Jožefa Kuniča (Kunič, 2004, 19), ki je bil konec osemdesetih let tudi sam na čelu takšne pisarne v Abidjanu in Teheranu, da dejansko nobeno izmed dvaindvajsetih predstavništev, razen ene ali morda dveh izjem, ni bilo bančno, ampak so bila to politična predstavništva v funkciji nekakšne republiške diplomacije, je verjetno točnejša za obdobje osamosvajanja. V sedemdesetih letih pa so se poleg običajnih bančnih poslov predstavništva angažirala predvsem pri iskanju kupcev za izdelke slovenskih podjetij, opravljala raziskave potreb trga za določene produkte, pomagala pri navezovanju stikov, organizirala obiske, sodelovala pri iskanju prostorov za predstavništva podjetij ipd. in tako opravljala naloge informativnih birojev za celotno slovensko gospodarstvo.

Za ponazoritev prodora na nove trge DVR in vloge predstavništev Ljubljanske banke pri tem si lahko ogledamo primer Kenije, na katero so se v drugi polovici sedemdesetih let slovenska podjetja ob pomoči republiške paradiplomacije še posebej osredinila. Leta 1977 je v to vzhodnoafriško državo z delegacijo prišel navezovat stike predsednik izvršnega sveta Andrej Marinc, že leto dni prej pa je bilo s predstavništvom Ljubljanske banke v Nairobiju vzpostavljeno tudi »veleposlaništvo« slovenskega gospodarstva.⁵³ Nekatera najbolj aktivna slovenska podjetja, denimo Iskra, so sicer to vzpenjajoče

49 ARS, AS 1439, 120, 210, Ugotovitve in stališča komisije skupščine SR Slovenije za vprašanja mednarodnih odnosov o dosedanem in bodočem sodelovanju Slovenije z deželami v razvoju, 7. 11. 1972, 3.

50 ARS, AS 1439, 120, 210, Informacija o sedanjem stanju in predlogi za bodočo vlogo SR Slovenije v okviru jugoslovanskega sodelovanja z deželami v razvoju glede na sklepe tretje konference OZN za trgovino in razvoj, 20. 9. 1972, 2.

51 ARS, AS 1439, 120, 210, Ugotovitve in stališča komisije skupščine SR Slovenije za vprašanja mednarodnih odnosov o dosedanem in bodočem sodelovanju Slovenije z deželami v razvoju, 7. 11. 1972, 4.

52 Leta 1971 je bilo na zadolžitvah v DVR med 850 jugoslovanskimi 68 slovenskih strokovnjakov, od tega kar 48 v Libiji. Za študij v Sloveniji je bilo podeljenih 140 štipendij.

53 ARS, AS 1134, 288, 4328, Informacija o Republiki Keniji, 26. 9. 1985.

se tržišče odkrila že nekaj let prej. Novomeška Krka je s svojo tehnologijo in kapitalom sodelovala pri postavitvi tovarne zdravil, v tekstilni branži pa je bil podoben primer tovarna perila in konfekcije, ki jo je soustanovil ljubljanski Jugotekstil. Z uvozom in izvozom hrane ter blaga široke potrošnje se je ukvarjalo konzorcijsko podjetje Aprimex. Sčasoma je interes za sodelovanje pri večjih projektih izgradnje novih proizvodnih kapacitet izkazalo še več podjetij kot so bila Slovenijales, Smelt, Vozila Nova Gorica, Kolinska, Kovinotehna in še nekaj drugih, ki so nato leta 1983 ustanovila svoj konzorcij.⁵⁴ Oscilacijam pri letnih gibanjih gospodarskega sodelovanja med Kenijo in SRS oz. SFRJ, ki niso bila pogojena samo z obmejnimi konflikti v Keniji in razpadom Vzhodnoafriške gospodarske unije, ampak tudi s krizno racionalizacijo uvoza južnega sadja v Jugoslavijo, so se slovenska podjetja skušala izogniti s prodorom na sosednja tržišča v vzhodnoafriški regiji. Pri tem se je s svojim požrtvovalnim delom izkazal direktor nairobijskega predstavništva Ljubljanske banke Bojan Pretnar, ki je poleg Kenije pokrival tudi Etiopijo, Mozambik, Somalijo, Sudan, Tanzanijo, Ugando, Zambijo in Madagaskar. Za posel Iskre v Ugandi v vrednosti 15 milijonov ameriških dolarjev si je moral pot utirati celo skozi letalski napad in spati z nabito puško.⁵⁵

Da je bila med DVR Kenija v ospredju interesa SRS, kaže tudi imenovanje Zorana Žagarja na mesto veleposlanika SFRJ, ki je pred nastopom funkcije opravil pogovore s celotnim slovenskim političnim in gospodarskim vodstvom.⁵⁶ Potrditev pozitivnega razvoja medsebojnih gospodarskih odnosov, ki so sicer potekali vse prej kot gladko, je bil obisk kenijskega predsednika Daniela Toroticha arapa Moia v Ljubljani leta 1985. Do sredine osemdesetih let se je namreč vrednost slovenskega izvoza dvignila na okoli 8 milijonov ameriških dolarjev, kar je pomenilo skoraj 60 % celotnega jugoslovanskega izvoza, uvoz pa je pri pol manjši nominalni vrednosti predstavljal celo 70 % vsega državnega.⁵⁷ Gledano v celoti pa je bila močna okrepitev gospodarskega sodelovanja s Kenijo izjema med DVR. Njihov delež znotraj slovenskega izvoza se je v drugi polovici sedemdesetih let nekoliko dvignil, a ni več dosegel desetodstotnega deleža in je ostal pod mejo jugoslovanskega povprečja.

SKLEP

V sklopu mednarodne dejavnosti, ki jo je v skladu z ustavnimi pooblastili iz leta 1974 v drugi polovici sedemdesetih let vodilo slovensko republiško vodstvo, je bilo izvajanje gospodarske diplomacije gotovo ena izmed najbolj izstopajočih oblik aktivnosti. Upoštevati

moramo, da ni šlo za primer organizirane dejavnosti, ampak za v ustavnem duhu pogojen splet mednarodnega delovanja različnih samoupravnih teles, za katerim pa je moč jasno razbrati sledove političnih vplivov. Skozi tovrstno paradiplomacijo so se izražale značilnosti notranjepolitične ureditve tako v odnosu do Beograda kot znotraj republike, hkrati pa so na njeno usmeritev vplivale tudi spreminjajoče se razmere v mednarodnem ekonomskem okolju (recesija), ki jim je bila Jugoslavija in še zlasti Slovenija zaradi svoje odprtosti na Zahod močno izpostavljena. To je pomenilo najprej, da se je gospodarska diplomacija SRS odvijala znotraj vnaprej določenih gabaritov zunanje politike SFRJ, zatem, da je sledila restavriranemu razvojnemu modelu slovenskega gospodarstva (ponovni poudarek na ekstenzivni industriji), ki se je uveljavil po padcu partijskega »liberalizma«, in nazadnje, da je na podlagi geopolitičnega položaja Jugoslavije utirala pot na nova tržišča v neuvrščenih državah, hkrati pa je vzdrževala prisotnost Slovenije v srednje in zahodnoevropskem prostoru.

Uravnoteženje prevladujoče menjave z EGS, EFTO in ZDA s krepitvijo ekonomskih stikov z DVR, ki je bila tudi del zvezne politike po obračunu z republiškimi liberalnimi garniturami, je slovensko vodstvo sprejemalo kot način soočanja z evropsko krizo produktivističnega modela gospodarstva. Dejansko so tudi v drugi polovici sedemdesetih let težišče mednarodne ekonomske navezanosti Slovenije ostale Zahodna Evropa in ZDA. Pri menjavi z njimi je dosegala opazno nadpovprečni delež znotraj jugoslovanske bilance, sodelovanje z neuvrščenimi državami pa je bilo sprejeto kot način za izogibanje preveliki odvisnosti in izpostavljenosti cikličnim gibanjem v razvitih kapitalističnih državah. Za spodbujanje ekonomskih stikov s temi državami se je republiški partijski establishment posluževal svojih institucij in vzvodov vpliva v gospodarstvu in na ta način povezoval zunanjo politiko z notranjepolitičnimi cilji (cf. Irwin, 1985, 255). Toda kljub upoštevanju načel enakopravnega sodelovanja, sprejetih znotraj gibanja neuvrščenih, je bila zunanjetrgovinska menjava z na novo osvobojenimi državami še vedno precej podobna tisti, ki so jo te vzdrževale s svojimi nekdanjimi kolonialnimi metropolami. Pri tem pa slovenska republiška paradiplomacija ni imela pomislekov niti pred spodbujanjem skupnega nastopa slovenskih podjetij in zahodnih korporacij pri velikih projektih v teh državah. Zaradi svoje vloge znotraj gibanja neuvrščenih je Jugoslavija imela nekoliko privilegirano položaj pri nastopu na njihovih tržiščih, kjer so se odločitve v veliki meri sprejemale po politični liniji, vendar pa sta bila konkretno pridobivanje in izpeljava poslov v teh nestabilnih okoljih odvisna predvsem od tamkajšnjih go-

54 ARS, AS 1134, 269, 4239, Gospodarsko sodelovanje SR Slovenije s Kenijo, 19. 1. 1982.

55 ARS, AS 1134, 269, 4239, Ljubljanska banka East Africa Representative Office: letno poročilo za leto 1980.

56 ARS, AS 1134, 269, 4239, Zoran Žagar, novoimenovani veleposlanik SFR Jugoslavije v Keniji, 11. 1. 1982.

57 ARS, AS 1134, 288, 4328, Platforma za uradni obisk predsednika Republike Kenije Daniela Toroticha arapa Moia v SR Sloveniji, 25. 5. 1985.

spodarskih predstavnikov. V tem kontekstu so posebno vlogo odigrale pisarne konzorcijev podjetij in predstavništva Ljubljanske banke, ki so opravljala bistveno širše naloge od običajnih bančnih poslov. Njihovo delovanje so spremljali in koordinirali tako v upravnih in posvetovalnih telesih, ki so se na ravni republike ukvarjala z mednarodnimi odnosi, kot na GZS, ki je prek svojih koordinacijskih odborov skrbela za nadaljnji pretok informacij do posameznih podjetij. Zlasti v primeru spodbujanja ekonomskega sodelovanja z DVR lahko opazimo veliko prepletenost političnih in gospodarskih omrežij, ki so skupaj vzpostavljala svojo mrežo »diplomatskih misij« slovenskega gospodarstva. V obravnavanem obdobju so se te ukvarjale izključno z zadevami ekonomske narave, medtem ko so funkcijo republiških informativnih in političnih birojev dobile šele kasneje.

Notranjepolitični obračun s partijskim »liberalizmom« ni pomenil odtegnitve slovenskega gospodarstva od konkurenčnih zahodnoevropskih trgov, izvozna orientacija pa je ostala v jedru republiškega interesa SRS, ki ga je njeno vodstvo branilo pred tendencami iz jugoslovanskega juga po vzpostavljanju ekonomske avtarkije. Slovenski izvršni svet z Andrejem Marincem na čelu je v drugi polovici sedemdesetih let vzpostavljaj in gojil številne stike z evropskimi državniki in regionalnimi voditelji, tudi s tistimi, s katerimi se je nekaj let prej srečeval Kavčič. Glede na ustaljenost vezi slovenskih podjetij z zahodnoevropskimi je bila vloga republiških organov, zadolženih za mednarodnega sodelovanja in Slovencev v vrstah zvezne diplomacije bolj administrativne narave (lajšanje carinskih predpisov, posredovanje pri iskanju bančnih kreditov, sklepanje meddržavnih dogovorov o različnih oblikah sodelovanja ipd.), pri dogovarjanjih o velikih infrastrukturnih projektih (izgradnja karavanskega predora, jedrska elektrarna Krško, načrti za širitev infrastrukture v Luki Koper) pa so nase prevzeli tudi neposredna pogajanja s tujimi gospodarskimi družbami.

Še bolj kot navezava na države EGS in ZDA je ostala stalnica mednarodne prisotnosti SRS vpetost v čezmejno sodelovanje z Avstrijo in Italijo. Integracija v vzhodnoalpski regionalni prostor, ki se je ujemala tudi z duhom helsinške listine in je bila kot takšna deležna podpore Beograda, je našla mesto v vseh dokumentih o zunanje-politični usmerjenosti republike. Zlasti v odnosu z Italijo je bilo sodelovanje prek sporazumov o maloobmejnem prometu pomembno za širši jugoslovanski prostor, slovensko politično in gospodarsko vodstvo (GZS) pa si je močno prizadevalo za sklenitev podobnega dogovora tudi z Avstrijo. Krepitev čezmejnih gospodarskih povezav s to državo niso ustavile niti napetosti zaradi nespoštovanja njenih zavez o varstvu slovenske manjšine na Koroškem. Nasprotno se je s politiko krepitev ekonomske osnove manjšin od začetka sedemdesetih let uveljavil pogled, da si lahko prav manjšina s krepitvijo čezmejnih ekonomskih tokov pridobi veliko korist in utrdi svoj položaj. Posebna komisija pri slovenskem izvršnem svetu in GZS sta si močno prizadevali za spodbujanje investicij slovenskih podjetij v nove obrate na narodnostno mešanih območjih, s čimer so v Avstriji in Italiji odprli okrog 1.000 novih delovnih mest. Ob tem je prišla do izraza posebnost jugoslovanske samoupravne ureditve. V skladu z ustavnim besedilom so namreč bili primarni dejavniki mednarodnega povezovanja samoupravni organi in podjetja, ki naj bi jih k tovrstnim aktivnostim vodil lastni interes. Glede na to, da vprašljive investicije v tujini niso bile vedno v skladu s poslovno logiko podjetij, je morala v takšnih primerih s svojimi preizkušenimi vzvodi odločanja poseči vmes tudi ZK in tako zagotoviti uresničevanje nacionalnega interesa onkraj državnih meja. Tudi na podlagi tega primera lahko sklenemo, da je »socialistično« gospodarsko diplomacijo pri njenem delovanju vodil poslovni interes večjih podjetij, hkrati pa je tudi sama posegala v odločitve o njihovem mednarodnem poslovanju.

»SOCIALIST« ECONOMIC DIPLOMACY:
ACTIVITIES OF THE SOCIALIST REPUBLIC OF SLOVENIA IN THE FIELD OF
INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS 1974–1980

Jure RAMŠAK

University of Primorska, Science and Research Centre, Garibaldijeva 1, 6000 Koper, Slovenia
e-mail: jure.ramsak@zrs.upr.si

SUMMARY

Upon adopting the new SFRY constitution in 1974, the Yugoslav federal units were able to develop their international collaboration initiatives within the framework of the established federal foreign policy. One of the most striking activities of the Slovenian republic leadership in this area was economic diplomacy, which did not take an organised course but consisted of a conglomerate of different activities from maintaining political connections to setting up a network of bank representative offices. The basic agents in international networking were officially the self-management bodies and working organisations (companies) which were, however, directed by the Chamber of Commerce and the Party towards entering and investing certain territories. In this respect, the Ljubljanska banka branches, which took over the representation of the entire Slovenian economy on almost all continents in coordination with the republic leadership, played the crucial role.

In the article, the author pays special attention to the question of how the republic communist establishment defined the realisation of economic interests abroad and how the characteristics of the domestic-policy development and the overall situation influenced the orientation of the republic economic policy. Different ways to promote international collaboration (with the neighbouring countries, the EEC, EFTA, the USA and the developing countries) are presented. Based on the analysis of selected cases, the author also shows what the actual role of the republic leadership and economic representatives abroad was in setting up new forms of economic collaboration and in what way political and economic interests intertwined, and uses this as a foundation for some of his findings about the characteristics of »socialist« economic diplomacy.

Key words: international relations, economic diplomacy, paradiplomacy, Socialist republic of Slovenia, foreign trade

VIRI IN LITERATURA

- ARS, AS 1134** – Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana (ARS), Republiški komite za mednarodno sodelovanje Socialistične republike Slovenije (AS 1134).
- ARS, AS 1271** – ARS, Republiški družbeni svet za mednarodne odnose (AS 1271).
- ARS, AS 1439** – ARS, Univerzitetna konferenca Zveze komunistov Slovenije (AS 1439).
- ARS, AS 1589/IV** – ARS, Centralni komite Zveze komunistov Slovenije (AS 1589/IV).
- Osolnik, M. (2014):** Serija pričevanj nekdanjega slovenskega diplomata Marjana Osolnika. Prepis pričevanj se nahaja pri avtorju.
- UL SRS, 42/1973** – Uradni list Socialistične republike Slovenije, št. 42/1973. Ljubljana, Uradni list SRS.
- Ustava SRS (1974)** – Ustava Socialistične republike Slovenije. Ljubljana, Uradni list SRS.
- Ustava SFRJ (1974)** – Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije. Ljubljana, Uradni list SRS.
- Arrighi, G. (2009):** Dolgo dvajseto stoletje. Kapitalizem, denar in moč. Ljubljana, Sophia.
- Bajc, G. (2012):** Italija, razpad Jugoslavije in osamosvojitve ter mednarodno priznanje Slovenije. *Studia Historica Slovenica*, 12, 2–3, 379–400.
- Bajc, G. (2014):** Dietro le quinte della visita di Tito a Roma nel 1971: il contesto locale e internazionale letto dalla diplomazia britannica. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 24, 4, v tisku.
- Benko, V. (1997):** Znanost o mednarodnih odnosih. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.
- Berendt, I. (2008):** An economic history of twentieth-century Europe. Economic regimes from laissez-faire to globalization. Cambridge–New York, Cambridge University Press.
- Calic, M. J. (2011):** The Beginning of the End – The 1970s as a Historical Turning Point in Yugoslavia. V: Calic, M. J. et al. (ur.): *The Crisis of Socialist Modernity. The Soviet Union and Yugoslavia in the 1970s*. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 66–86.
- Calic, M. J., Neutatz, D., Obertreis, J. (2011):** The Crisis of Socialist Modernity – The Soviet Union and Yugoslavia in the 1970s. Introduction. V: Calic, M. J. et al. (ur.): *The Crisis of Socialist Modernity. The Soviet Union and Yugoslavia in the 1970s*. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 7–27.
- Čačinovič, R. (1998):** Zgodovina slovenske diplomacije. V: Jazbec, M. (ur.): *Diplomacija in Slovenci*. Zbornik tekstov o diplomaciji in o prispevku Slovencev v diplomatsko teorijo in prakso. Celovec, Drava, 107–121.
- Irwin, Z. T. (1985):** Yugoslav Nonalignment in the 1980s. V: Ramet, P. (ur.): *Yugoslavia in the 1980s*. Boulder–London, Westview Press, 249–275.
- Johnson, C. (1970):** Comparing Communist Nations. V: Johnson, C. (ur.): *Change in Communist Systems*. Stanford, Stanford University Press, 1–32.
- Judt, T. (2007):** Postwar. A history of Europe since 1945. London, Pimlico.
- Kavčič, N. (2001):** Pot v osamosvojitve. Ljubljana, samozaložba.
- Klabjan, B. (2013):** »Transnacionalne politike, nacionalna diplomacija«? Slovenci in Delovna skupnost Alpe-Jadran, 1978–1991. *Acta Histriae*, 21, 3, 409–426.
- Klemenčič, V. (2013):** Gospodarjenje v socializmu. Oris gospodarske zgodovine Slovenije 1945–1990. Ljubljana, Studia Humanitatis.
- Kolenc, Č. (ur.) (1977):** Osimski sporazumi. Koper, Lipa.
- Kosin, M. (2000):** Začetki slovenske diplomacije z Italijo 1991–1996. Ljubljana, FDV
- Kunič, J. (2004):** Ambasador vseh. Ljubljana, Tuma.
- Lecours, A. (2002):** Paradiplomacy. Reflections on the Foreign Policy and International Relations of Regions. *International Negotiation*, 7, 91–114.
- Lusa, S. (2001):** Italia – Slovenia: 1990–1994. Pirano, Il Trillo.
- Murko, I. (2004):** Meje in odnosi s sosedomi. Ljubljana, FDV.
- Nečak, D. (1998):** Od železne zaveske do zelene meje. *Regija Alpe-Jadran 1945–1991*. *Zgodovinski časopis*, 52, 2, 201–214; 52, 3, 393–405.
- Nečak, D. (2013):** »Ostpolitik« Willyja Brandta in Jugoslavija. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Petrič, E. (2010):** Zunanja politika. Osnove teorije in praksa. Ljubljana, CEP, ZRC SAZU.
- Pirjevec, J. et al. (ur.) (2006):** Osimska meja. Osimska meja: jugoslovansko-italijanska pogajanja in razmejitve leta 1975. Koper, Založba Annales.
- Pirjevec, J. (2011a):** Tito in tovariši. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Pirjevec, J. (2011b):** Tito in Kardelj: od »tovarišije« do sovraštva. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 21, 2, 501–508.
- Poropat, L. (1993):** Alpe-Adria e Iniziativa Centro-Europea. Cooperazione nell'Alpe-Adria e nell'area danubiana. Napoli, Edizione Scientifiche Italiane.
- Prinčič, J. (2004):** Slovensko-avstrijski gospodarski odnosi 1945–1991. V: Nečak, D. et al. (ur.): *Slovensko-avstrijski odnosi v 20. stoletju*. Ljubljana, Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 499–528.
- Prinčič, J. (2006):** Obmejno gospodarsko sodelovanje Slovenije z Avstrijo, Italijo in Madžarsko (1945–1991). *Prispevki za novejšo zgodovino*, 46, 1, 413–424.
- Prinčič, J., Borak, N. (2006):** Iz reforme v reformo: slovensko gospodarstvo 1970–1991. Ljubljana, FDV.
- Ramšak, J. (2011):** Restavracija diktature proletariata?. Politične, gospodarske in družbene posledice obračuna s partijskim »liberalizmom« v Sloveniji. V: Bajc, G., Klabjan, B. (ur.): *Pirjevčev zbornik: poti zgodovine med severnim Jadranom, srednjo in vzhodno Evropo*. Koper, Založba Annales, 513–531.

Repe, B. (1992): »Liberalizem« v Sloveniji. Borec, XLIV, 9–10. Tematska številka.

Režek, M. (2013a): Jugoslavija in nastanek Izraela: delitev Palestine in ilegalno preseljevanje Judov (1945–1948). *Acta Histriae*, 21, 3, 361–376.

Režek, M. (2013b): Jugoslovansko-izraelsko tajno sodelovanje v senci prve arabsko-izraelske vojne in spora z Informbirojem (1948–1953). *Acta Histriae*, 21, 4, 825–838.

Sima, V. (1990): Die jugoslawischen Betriebsansiedlungen in Kärnten. Wien, Universität Wien.

Škorjanec, V. (2006): Priprave na Osimska pogajanja. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 16, 1, 43–56.

Škorjanec, V. (2006–2008): Osimski pogajalski proces. Del I–IV. Ljubljana, Arhivsko društvo Slovenije.

Škorjanec, V. (2007): Osimska pogajanja. Koper, Založba Annales.

Šušmelj, J. (2009): Trpko sosodstvo. Nekateri vidiki odnosov med sosednjima državama v obdobju 1945–2001. Trst, ZTT.

Udina, M. (1979): Gli Accordi di Osimo. Trieste, Lint.

Udovič, B. (2013): Zgodovina (gospodarske) diplomacije. Ljubljana, Založba FDV.

Žagar, M. (2010): Ustava SFRJ in ustavni sistem 1974: povzročitelj krize ali mehanizem za njeno razreševanje? V: Čepič, Z. (ur.): Slovenija – Jugoslavija, krize in reforme 1968/1988. Ljubljana, Inštitut za novejšo zgodovino, 2010, 231–256.